

Панчишин Михайло Ярославович –
здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 272 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Розглянуто етапи становлення та розвитку методики розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Досліджено та проаналізовано зміст робіт відповідної тематики. Узагальнено їх найважливіші положення, визначено можливість їх використання в сучасній слідчій практиці.

Ключові слова: криміналістична методика; розслідування; слідча практика; безпека виробництва; охорона праці; техніка безпеки.

Рассмотрены этапы становления и развития методики расследования преступлений против безопасности производства. Исследовано и проанализировано содержание работ соответствующей тематики. Обобщены их существенные положения, определена возможность их использования в современной следственной практике.

Ключевые слова: криминалистическая методика; расследования; следственная практика; безопасность производства; охрана труда; техника безопасности.

Analysis of the research problems of investigating crimes under Art. 272 of the Criminal Code of Ukraine and similar crimes, identify opportunities for the use of certain provisions of methodological and forensic recommendations that were produced before in modern

investigative practices, and clarify current state of research in this area will form a comprehensive understanding of the opportunities to increase the effectiveness of the investigation of crimes provided Art. 272 CC of Ukraine through the use of existing methodological and forensic recommendations and identify challenges to be met given the current state and needs of law enforcement.

Problems of investigation of criminal violations of health and safety were considered scholars throughout the history of criminology. During this time, worked out the general principles of construction methods of investigation, in different historical periods of the structure elements considered methods, identification and investigation which was appropriate in view of the then necessary investigative practices and state law. Many of the research papers mentioned at present are still relevant as a basis for building modern methods of investigation, and some practical guidelines (algorithms, software, lists) can be used in modern practice to optimize and improve the efficiency of the investigator.

Keywords: forensic methods; investigation; investigative practice; production safety; Occupational Health; safety.

Еспецифіка розслідування злочинів проти безпеки виробництва полягає в тому, що інформаційний простір, у якому працює слідчий, не обмежується винятково дією кримінального й кримінального процесуального законодавства. Ефективність його діяльності безпосередньо залежить від обізнаності в питаннях охорони праці, техніки безпеки, виробничих процесів, сучасних технологій, функціонування органів, організацій та служб, що здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства у сфері охорони праці, а також наявності й можливості використання в роботі слідчого сучасних наукових рекомендацій, присвячених проблемам розслідування цих злочинів. Тобто очевидним є те, що в практичній діяльності від слідчого вимагається більше знань і навичок, ніж він отримав під час здобуття професійної освіти.

У цій статті здійснено спробу проведення об'єктивного та змістовного аналізу стану наукових досліджень проблем розслідування злочинів, передбачених ст. 272 Кримінального кодексу (КК) України, та аналогічних злочинів, визначення можливостей використання окремих положень методико-криміналістичних рекомендацій, що були напрацьовані раніше в сучасній слідчій практиці, а також з'ясування стану сучасних наукових досліджень у зазначеній сфері. Це дасть змогу сформувати комплексне уявлення про можливості підвищення ефективності розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України, за рахунок використання наявних методико-криміналістичних рекомендацій, а також визначити проблеми, що потребують розв'язання з огляду на сучасний стан та потреби правозастосовної практики.

Переходячи до вивчення стану наукових досліджень, присвячених питанням розслідування таких злочинів, потрібно зауважити, що в різних країнах існують відмінні підходи законодавця щодо розміщення аналогічних норм у розділах (главах) національного кримінального законодавства, різняться також назви і зміст цих норм. Проте в цій статті не є метою порівняння вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства, натомість ідеться про криміналістичний аналіз стану наукових досліджень, їх змісту, узагальнення окремих положень і визначення можливостей застосування криміналістичних рекомендацій у сучасній правозастосовній практиці. Тому ми розглядаємо різні злочинні порушення правил охорони праці, техніки безпеки (безпеки виробництва) з позицій криміналістичного аналізу – тобто пошуку, вивчення та узагальнення спільних рис цих злочинів та особливостей їх розслідування. Що стосується особливостей розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України, то цю норму було виокремлено як самостійну відносно нещодавно (і тільки у вітчизняному законодавстві), а в попередніх редакціях КК України відповідальність за порушення правил безпеки під час

проведення робіт із підвищеною небезпекою було передбачено кількома нормами КК України (у чинному законодавстві інших країн такий підхід збережено), відтак і методико-криміналістичні дослідження будувалися відповідно до такого поділу.

Як справедливо зазначає С. Ю. Косарев, застосування суто способів дослідження сучасного стану криміналістичних методик не дає змоги повною мірою вивчити питання про причини їх сучасної будови та функціонування, а відповідно, і про тенденції їх подальших змін. Це пов'язано з тим, що певні зміни явища в минулому зумовлюють його зміни і в майбутньому. Отже, тенденція розвитку криміналістичних методик, що визначаються їх сучасним станом, так само прямо або опосередковано витікають із їхнього стану в минулому [1, с. 11].

Перші криміналістичні рекомендації (у сучасному розумінні) щодо розслідування злочинів проти техніки безпеки було запропоновано в книзі австрійського вченого та практика Ганса Гросса «Керівництво для судових слідчих» (1893 р.), що декілька разів перевидавалася, у тому числі в наш час (з певними доповненнями). Окремий розділ цієї книги було присвячено питанням розслідування нещасних випадків на залізниці, заводах та ін. Оскільки Ганса Гросса вважають засновником криміналістики та зважаючи на те, що в його відомій роботі запропоновано методику розслідування нещасних випадків на виробництві, можна зробити висновок про те, що становлення методики розслідування цих злочинів починається одночасно зі становленням криміналістики.

Протягом подальших років і до 1937 р. в літературі фактично не йшлося про методико-криміналістичні рекомендації розслідування нещасних випадків на виробництві, за винятком окремих статей у періодичних виданнях, які було присвячено більше проблемам травматизму на виробництві, ніж питанням розслідування нещасних випадків.

У 1937 р. в посібнику «Розслідування справ про шкідницькі та диверсійні акти, що вчиняються за допомогою та

під виглядом порушення правил техніки безпеки, а також справ про інші злочини, пов'язані з порушенням правил техніки безпеки», укладеному Б. М. Шавером, було запропоновано методико-криміналістичні рекомендації розслідування цих злочинів, де значну увагу приділено питанням огляду місця нещасного випадку на виробництві, детально визначено порядок дій учасників слідчо-оперативної групи тощо [2, с. 34–66].

У першому радянському підручнику з криміналістики [3] злочинні порушення правил техніки безпеки в запропонованій умовній класифікації було включено до проміжних видів злочинів, під час розслідування яких однаково важливе значення мають огляд місця події або об'єкта злочину, речові докази та письмові документи. У методиці розслідування цих злочинів розглянуто особливості початку досудового розслідування, наголошено на необхідності планування розслідування, визначено способи приховування цих злочинів, описано особливості роботи з письмовими доказами та документами. З огляду на сучасну правозастосовну практику, можна впевнено констатувати, що в зазначеній методиці відображено низку важливих положень, які визначають специфіку розслідування цих злочинів і нині.

У 1938–1939 рр. вийшли дві книги іншого радянського підручника з криміналістики, де другу книгу було присвячено методиці розслідування окремих видів злочинів [4]. У ній також було представлено методику розслідування злочинних порушень правил із техніки безпеки. Зокрема, було розглянуто умови початку досудового розслідування, загальні правила планування розслідування, з урахуванням специфіки цих злочинів визначався перелік запитань, які необхідно з'ясувати під час розслідування, описані особливості допиту свідків нещасного випадку та ін.

У підручнику з криміналістики 1940 р. (із подальшим перевиданням у 1945 р., 1949 р., 1950 р.) Б. М. Шавера та А. І. Вінберга [5], в особливій частині, присвяченій методиці

розслідування різних видів злочинів, так само, як і в попередньому підручнику 1936 р., було описано методик розслідування порушень правил техніки безпеки. Проте ці положення переважно дублювали зміст відповідної глави підручника 1936 р. і не мали значної новизни.

Ще однією книгою довоєнного періоду, у якій було висвітлено питання методики розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки, є видання Б. М. Шавера та П. І. Тарасова-Родіонова «Керівництво з розслідування злочинів» [6].

Окремо варто також зазначити про практичне значення наукових статей, які публікувались у тематичних збірниках та періодичних виданнях і стосувалися питань розслідування згаданих злочинів. Наприклад, стаття Г. Шейніна та Є. Ландгута «Методика розслідування справ про нещасні випадки на виробництві», у якій послідовно викладено задачі щодо зниження виробничого травматизму, наведено перелік обставин, що підлягають встановленню під час розслідування фактів травматизму, а також приблизний план розслідування, надано рекомендації щодо проведення деяких слідчих дій (огляд місця події, допит, технічна та медична експертизи), розглянуто питання щодо профілактики цих злочинів (доповіді, статті, спільні наради, аналіз подібних справ, взаємодія з органами Наркомату праці) [1, с. 159–160; 7].

Характерною рисою криміналістичних методик довоєнного періоду було те, що методики будувалися не лише відповідно до кримінально-правової класифікації злочинів (хоча норми кримінального закону були головною та визначальною підставою для класифікації), а й на основі їх криміналістичної класифікації з поступовою відмовою від жорстких єдиних схем розслідування [1, с. 156–157]. Очевидно, що ці положення мали вплив на подальший розвиток методико-криміналістичного забезпечення розслідування досліджуваного виду злочинів, а значна їх частина й нині використовується в побудові сучасних методик розслідування.

У період воєнного часу відбулося спрощення порядку кримінального судочинства, а потреби слідчої практики визначалися насамперед необхідністю якнайшвидшого розкриття та розслідування злочинів у надскладних умовах, вжиття заходів щодо запобігання вчинення злочинів, зміцнення військової дисципліни. Таким чином, роботу в напрямі методико-криміналістичного забезпечення було зосереджено на тематиці, що мала значення для військових слідчих.

У повоєнні роки спостерігалось збільшення кількості наукових досліджень, присвячених проблемам розслідування окремих видів злочинів, у тому числі розслідуванню порушень правил безпеки на виробництві.

Так, у 1949 р. вийшла праця під назвою «Настільна книга слідчого» [8], де в частині, присвяченій методиці розслідування злочинів, було запропоновано методику розслідування порушень правил техніки безпеки. Зазначена методика передбачала кримінально-правову характеристику цих злочинів, задачі розслідування, перелік початкових слідчих дій та специфіку їх проведення. У результаті подальшого розвитку методико-криміналістичного забезпечення в 1954 р. вийшла робота І. Ф. Крилова «Злочини в галузі техніки безпеки та їх розслідування», а в 1958 р. – роботи М. С. Брайніна, Е. Д. Куранової, М. П. Косоплечева «Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки» та М. П. Яблокова «Методика розслідування кримінальних справ про порушення правил техніки безпеки». У цих та інших роботах зі схожою тематикою особливу увагу починають приділяти характеристиці початкової інформації про злочин, визначенню її впливу на напрям і хід розслідування, опису й аналізу повноважень органів нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про охорону праці, роз'яснювати головні поняття й специфічні терміни в цій сфері. Привертає увагу також акцентування на необхідності встановлення причин настання нещасного випадку. Криміналістичні рекомендації щодо

здійснення цієї діяльності чи не в перше містили такі деталізовані роз'яснення практичного змісту.

Наприклад, автори книги «Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки» зазначають, що для повного уявлення про всі фактичні обставини події та його причини слідчому потрібно зібрати дані, що відповідають на такі запитання: яке завдання виконував постраждалий у той момент, коли стався травматичний випадок; хто і в якій формі дав йому це завдання; чи був підготовлений працівник для виконання завдання та чи були необхідні умови для його виконання (яка кваліфікація працівника і чи проходив він відповідний інструктаж; чи були в розпорядженні працівника необхідні для виконання цього завдання інструменти, чи в справному стані вони були, чи перевіряв хто-небудь (хто саме) і коли технічний стан механізмів та підготовленість робочого місця, чи відповідало правилам техніки безпеки робоче місце; коли приступив постраждалий до виконання цього завдання і як проходила ця робота [9, с. 37–38]? Крім цього, у виданні запропоновано перелік запитань, які повинен поставити слідчий очевидцям травматичної події та службовим особам підприємства.

У 1958 р. було опубліковано роботу М. П. Яблокова «Методика розслідування кримінальних справ про порушення правил техніки безпеки» [10]. Не зупиняючись на цитуванні цієї роботи, зауважимо, що праці цього вченого багато в чому визначили зміст сучасних праць, присвячених проблемам розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Як зазначає І. А. Возгрін, починаючи з 1960-х рр. методика розслідування окремих видів злочинів розвивається за наступними параметрами: розширюється коло учасників наукових робіт, географія їх представництва, поглиблюються дослідження загальнотеоретичних проблем та окремих методик [11, с. 37].

Так, проблеми розслідування порушень правил охорони праці й техніки безпеки в цей період розглядали М. С. Брайнін («Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки у

сільському господарстві», 1961 р.), К. Ф. Скворцов («Основні питання методики розслідування злочинних порушень правил охорони праці у машинобудуванні», 1962 р.), В. Ф. Зудін («Попередження та розслідування злочинів (за матеріалами порушень правил безпеки у вугільних шахтах)», 1963 р.), М. П. Яблоков («Розслідування злочинних порушень правил охорони праці», 1965 р. та «Проблеми розслідування та попередження злочинів у галузі охорони праці та техніки безпеки», 1972 р.), М. К. Йосифов («Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки у вугільних шахтах», 1969 р., «Розслідування та попередження злочинних порушень правил під час проведення будівельних робіт», 1970 р.), В. К. Глістин («Розслідування злочинних порушень правил охорони праці та техніки безпеки», 1971 р.), Є. І. Роспутько («Розслідування і попередження злочинних порушень правил техніки безпеки під час проведення підземних робіт у вугільній промисловості», 1971 р.), В. О. Широков («Розслідування та попередження злочинних порушень правил техніки безпеки у лісовій промисловості», 1973 р.), П. В. Кобзаренко («Розслідування та попередження злочинних порушень правил під час проведення будівельних робіт», 1973 р.) та ін.

Більшість робіт на цю тему ґрунтуються на криміналістичній класифікації злочинів. У них уже не просто описано окремі елементи криміналістичної характеристики досліджуваної категорії злочинів, а й наведено різноманітні відомості як про способи цих злочинів з описанням слідоутворення та типових слідах, так і про інші елементи криміналістичної характеристики (характеристика джерел вихідної інформації про подію злочину, предмет злочину, обстановку, особу злочинця та жертви злочину, цілі й мотиви злочинних дій тощо).

У 1980-х рр. спостерігається певне зниження наукової активності щодо розроблення методик розслідування злочинних порушень правил охорони праці й техніки безпеки, принаймні

порівняно з попереднім періодом, натомість відбувається уточнення, доповнення та поглиблення існуючого наукового здобутку. Так, у роботі М. П. Яблокова «Дослідження обставин злочинних порушень правил безпеки праці» (1980 р.) відображено та вдосконалено загальні положення криміналістичної методики розслідування злочинів та положення щодо особливостей розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки (аналогічних злочинів). Зокрема, автор розглядає: характерні риси злочинних порушень правил охорони праці, техніки безпеки та їх взаємозв'язок; кримінально-правові особливості; кримінологічні риси; криміналістичну характеристику; розслідування в типових слідчих ситуаціях; особливості розслідування на початковому етапі; специфіку розслідування на наступному етапі; специфіку причинного зв'язку; методи його виявлення та дослідження; використання нормативно-технічної інформації та спеціальних знань під час дослідження обставин справи; особливості експертизи з техніки безпеки [12, с. 145]. З огляду на зміст цієї роботи, такі важливі елементи методико-криміналістичних рекомендацій розслідування зазначеної категорії злочинів, як криміналістична характеристика, особливості встановлення причинного зв'язку, специфіка роботи з документами, використання спеціальних знань, було визнано та на той час усталеними для методики розслідування злочинів досліджуваної категорії. Такий підхід переважно було збережено і в подальших дослідженнях.

На межі 1980–1990-х рр. проблеми методики розслідування зазначеної категорії злочинів розглядалися частково в монографіях, навчальних посібниках, дисертаціях, лекціях, методичних рекомендаціях. Відомо роботи, присвячені питанням розслідування порушень правил техніки безпеки під час нафтовидобутку, на вибухонебезпечних підприємствах, у вибухонебезпечних цехах, на будівництві, порушень правил техніки безпеки на залізничному транспорті, у лісозаготівельній

промисловості, під час проведення головних сільськогосподарських робіт, на хлібоприймальних та зерноперероблюючих підприємствах, злочинним порушенням правил техніки безпеки в гірничорудній, металургійній та машинобудівній промисловості. Проблеми розслідування цих злочинів розглядали О. С. Іванов – у праці «Розслідування злочинних порушень правил техніки безпеки в сільськогосподарському виробництві», В. А. Образцов, який комплексно дослідив питання розслідування злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням професійних обов'язків у галузі виробництва та ін. Головну увагу науковці зосередили переважно на розробленні методико-криміналістичних рекомендацій розслідування найбільш складних злочинних порушень вимог техніки безпеки, зумовлених особливостями певних видів виробництв (підприємств).

З часу розпаду СРСР виникли нові умови, які суттєво вплинули на подальший розвиток наукового знання, у тому числі й у напрямі методико-криміналістичного забезпечення розслідування досліджуваної категорії злочинів. Законодавчі зміни, нові умови розвитку економіки та соціальних відносин вплинули на усі сфери життя країн колишнього СРСР.

В Україні було змінено систему державних органів, що здійснювали нагляд і контроль за додержанням вимог законодавства про охорону праці, командно-адміністративна система у галузі охорони праці припинила своє існування, а перед роботодавцями постали нові вимоги щодо забезпечення безпечних умов праці. Проте, як з'ясувалося згодом, представники приватного сектора економіки виявилися не готовими забезпечити належні умови праці на своїх підприємствах через бажання одержати надприбутки, а також через брак досвіду щодо створення ефективних систем охорони праці та техніки безпеки. Усе це стало причиною зростання кількості випадків виробничого травматизму, у тому числі й внаслідок злочинного порушення правил охорони праці та техніки безпеки.

Протягом цього періоду в Україні, незважаючи на об'єктивну потребу в розробленні криміналістичних рекомендацій щодо розслідування злочинних порушень вимог законодавства про охорону праці з урахуванням нових умов розвитку виробництва, законодавчих змін та інших процесів, що впливали на рівень злочинності в цій сфері, наукових досліджень із відповідної тематики не проводилося до 2013 р.

Окремі дослідження, присвячені проблемам розслідування злочинних порушень правил охорони праці (техніки безпеки), у період 2006–2009 рр. проводились у Російській Федерації. Серед таких авторів: І. М. Беляєва («Практика та проблеми методики розслідування злочинів, що порушують безпечні умови праці», 2006 р.), М. М. Дмитрієв «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки при веденні гірничих робіт», 2008 р.), І. Ю. Єрмаков («Методика розслідування злочинних порушень правил охорони праці та техніки безпеки», 2008 р.), І. О. Кучерков («Розслідування злочинних порушень правил безпеки при проведенні будівельних робіт», 2008 р.), В. М. Апорєвич («Особливості початкового етапу розслідування злочинних порушень правил безпеки в будівництві») та ін. Ознайомлення зі змістом цих та деяких інших робіт дає підстави для висновку про те, що науковці як основу побудови методики (криміналістичних рекомендацій) розслідування цих злочинів використовують вищезазначені загальні положення криміналістичної методики, приділяють значну увагу питанням законодавчого забезпечення та сучасного стану безпеки виробництва, розглядають криміналістичну характеристику цих злочинів, особливості проведення слідчих дій, призначення експертиз тощо. Проте, зважаючи на суттєві відмінності в законодавстві України та Російської Федерації, перелічені роботи здебільшого становлять науковий, ніж практичний інтерес. Те саме можна сказати й про подальші дослідження з цієї тематики.

Як уже було зазначено, першим і нині єдиним за часів незалежності України комплексним дослідженням проблем

розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці, стала праця О. В. Таран «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці», у якій на підставі дослідження та узагальнення практики розслідування злочинів, передбачених ст. 271–275 КК України, аналізу сучасного стану законодавства було розроблено систему знань щодо розслідування цих злочинів. У зазначеній роботі розглянуто криміналістичну характеристику цих злочинів, особливості планування розслідування, з криміналістичних позицій визначено коло обставин, що підлягають доказуванню, описано специфіку початкової інформації про ці злочини, проведення слідчих (розшукових) дій, запропоновано комплекс тактичних операцій з оптимізації розслідування цих злочинів, значну увагу приділено питанням використання спеціальних знань та взаємодії з суб'єктами, діяльність яких пов'язана з наглядом та контролем за додержанням вимог законодавства про охорону праці [13–14].

Отже, проблеми розслідування злочинних порушень правил охорони праці та техніки безпеки науковці розглядали протягом усієї історії криміналістики. За цей час було напрацьовано загальні засади побудови методики розслідування, у різні історичні періоди в структурі методики розглядались елементи, виокремлення та дослідження яких було доцільним з огляду на тогочасні потреби слідчої практики та стан законодавства. Багато положень зазначених наукових робіт на сьогодні не втратили своєї актуальності в якості основи побудови сучасних методик розслідування, а окремі практичні рекомендації (алгоритми, програми, переліки) можуть бути використані в сучасній практиці для оптимізації та підвищення ефективності роботи слідчого.

Що стосується сучасного стану досліджень відповідної тематики, то, визнаючи необхідність подальшого розвитку криміналістичного знання, О. В. Таран визначає систему

методик розслідування злочинів, передбачених ст. 271–275 КК України, де виокремлює методики розслідування окремих видів (груп) злочинів за галузевою ознакою (сферами виробництва, організаційно-правовими формами підприємств) та за характером порушених правил охорони праці (загальних та спеціальних) [22, с. 305], що й слугує підґрунтям для окремого дослідження проблем розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Косарев С. Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений / С. Ю. Косарев ; под ред. В. И. Рохлина. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2008. – 495 с.
2. Расследование дел о вредительских и диверсионных актах, совершаемых при помощи и под видом нарушения правил техники безопасности, а также дел об иных преступлениях, связанных с нарушением правил техники безопасности // Пособие для следователей. – М., 1937. – 34–66.
3. Криминалистика : учеб. для слушателей правов. вузов. – Кн. 1. : Техника и тактика расследования преступлений / под ред. А. Я. Вышинского. – М. : Сов. законодательство, 1935 ; Кн. 2 : Методика расследования отдельных видов преступлений – М. : Сов. законодательство, 1936.
4. Голунский С. А. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / С. А. Голунский, Б. М. Шавер. – М., 1939.
5. Шавер Б. М. Криминалистика : учеб. для юрид. школ и курсов / Б. М. Шавер, А. И. Винберг. – М., 1940; 2-е изд. – М., 1945; 3-е изд. – М., 1949; 4-е изд. – М., 1950.
6. Шавер Б. М. Руководство по расследованию преступлений : пособие для прокуроров, следователей и работников милиции / Б. М. Шавер, П. И. Тарасов-Родионов. – М., 1941.

7. Шейнин Г. Методика расследования дел о несчастных случаях на производстве / Г. Шейнин, Е. Ландгут // Вопросы советской криминалистики. – 1933. – С. 58–59.

8. Настольная книга следователя / под ред. Г. Н. Сафонова. – М. : Главполиграфиздат, 1949. – 867 с.

9. Брайнин М. С. Расследование преступных нарушений правил техники безопасности / Брайнин М. С., Куранова Э. Д., Косоплечев Н. М. – М. : Госюриздат, 1958. – 259 с.

10. Яблоков Н. П. Методика расследования уголовных дел о нарушениях правил техники безопасности : лекция / Н. П. Яблоков. – М. : ВЮЗИ, 1958. – 59 с.

11. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений / И. А. Возгрин. – Минск : Выssh. shk., 1983. – 215 с.

12. Яблоков Н. П. Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда / Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 146 с.

13. Таран О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : [моногр.] / О. В. Таран. – К. : ДІА, 2012. – 352 с.

14. Таран О. В. Розслідування порушення вимог законодавства про охорону праці : [метод. рек.] / О. В. Таран. – К. : МП Леся, 2013. – 64 с.

15. Таран О. В. Розслідування злочинів проти безпеки виробництва: проблеми та шляхи розв'язання / О. В. Таран // Сучасні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Колмакова (Одеса, 27–28 верес. 2013 р.). – О. : Юрид. л-ра, 2013. – С. 305.